

УДК 37.013:[616-011.3-021.68:159.9]:17.022

Хрипко С. А.

Київський університет імені Бориса Грінченка

**КОМУНІКАТИВНИЙ ЧИННИК АКСІОЛОГІЇ ОСВІТИ
ЯК ДУХОВНИЙ ФЕНОМЕН І ПРАКСЕОЛОГІЧНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ
ПОДОЛАННЯ ПОСТТРАВМАТИЧНОГО СТРЕСУ (ПТС) В УМОВАХ ВІЙНИ**

Щоб пізнати ціннісний світ людини, щоб судити про людину варто, як мінімум, принаймні, увійти в таємницю її думок і її нещастя, таємницю її хвилювань і її болю.

О. Бальзак

В статті осмислюється актуальність дослідження комунікативної площини освіти та аналізується концепт цінності феномену освіти як інструменту подолання посттравматичного стресу в умовах війни. Акцентується, що освіта є віссю життя (в суб'єктивному аспекті осмислення даного феномену) і віссю буття (в об'єктивному зрізі рефлексії та обґрунтування). Адже саме освіта є проекцією погляду в світовий простір, вектором його розуміння, трактування, відчуття і бачення. Життєстверджуюче наповнення змісту освітнього процесу, відповідна до проблематики грамотна комунікативна складова, фахівець і високоморальна людина в якості освітянина – це втілення дієвого інструменту подолання будь-якого стресу, кризи, переломного періоду, і, навіть, такого гострого стану як посттравматичний стрес, викликаний особливостями буття в умовах війни.

Освіта є неповторним варіантом самоосвіти, з одного боку, і оригінальною версією втілення надбань людського простору буття з іншого аспекту розуміння її феномену і тайни. Освіта сама по собі є цінністю. Який ціннісний зміст вкладається, як ті чи інші ідеї подаються та репрезентуються, як реально відбувається спілкування в освітньому полі, як інтерпретуються ті чи інші проблеми, як будується діалог і відносини «я-я», «я-ми», «я-вони» – такий і результат. Цікаве, насичене комунікативне середовище, професіонал-педагог та оптимально репрезентована тема – гарантія життєдайного результату і гармонії в міжособистісних стосунках та просторі самопізнання.

Концептуальний розгляд комунікативної проблематики проводився на основі світового та вітчизняного філософського досвіду, праць Аристотеля, К.Апеля, М.Бахтіна, В.Біблера, Ф.Больного, М.Бубера, Г.Вейля, Ю.Габермаса, В.Гьосле, А.Єрмоленка, В.Йегера, С.Лецева, О.Лосева, Платона, П.Рикера, О.Розенштока-Гюссі, Л.Ситниченко, К.Ясперса та ін. Вивчення проблем комунікації, її складових та факторів інтенсифікації комунікативної активності ми проводимо в руслі філософії освіти, головні аспекти якої висвітлені в працях В.Огневюка, Б.Гершунського, С.Гесена, І.Култаєвої, В.Лутая, Н.Маркової, М.Наливайка, О.Огурцова, М.Піщулина, В.Платонова, І.Предборської, С.Пролеєва, В.Розина, І.Степаненко, І.Фомічевої, С.Хрипко, Б.Щербакова та ін.

Проблемною метою даної роботи є комплексне дослідження ціннісних акцентів комунікативної складової феномену освіти як основи побудови сучасних комунікативних технологій та виявлення визначальних факторів інтенсифікації процесу комунікації задля мінімізації та реального подолання посттравматичного стресу, викликаного умовами війни. Загальною метою даної роботи є прагнення репрезентації ціннісного зрізу освітньо-філософської рефлексії задля реальної актуалізації проблеми вдосконалення, плекання, оновлення і шанування вартостей, власне, українських.

Ключові слова: освіта, аксіологія освіти, духовність, освітянин, фахівець, цінності, комунікація, практика, стрес, посттравматичний стрес, війна.

Хрипко С.А. Коммуникативный фактор аксиологии образования как духовный феномен и праксеологический инструментальный преодоления посттравматического стресса (ПТС) в условиях войны. В статье осмысливается актуальность исследования коммуникативной плоскости образования и анализируется концепт ценности как таковой и концепт ценности феномена образования как инструмента преодоления посттравматического стресса в условиях войны. Акцентируется, что сам по себе феномен образования есть стержнем жизни (в субъективном аспекте анализа данной сферы самореализации) и стержнем бытия (в объективном срезе рефлексии, обоснования и анализа). Акцентируем – именно образование есть проекцией взгляда в мировое пространство, вектором его понимания, трактовки, ощущения, мировосприятия и перспективного видения. Жизнеутверждающее наполнение содержания образовательного процесса, соответствующая проблематике грамотная коммуникативная составляющая, профессионал и высокоморальный человек в качестве педагога – это воплощение действенного инструментария преодоления любого стресса, кризиса, переломного периода и даже такого острого явления как посттравматический стресс, вызванный условиями войны.

Образование (в любой форме интерпретации) есть неповторимым вариантом самообразования с одной стороны, и оригинальной версией воплощения человеческого опыта выживания в тех или иных условиях бытия, что и является воплощением тайны жизни как таковой. Образование само по себе является ценностью. Какое ценностное содержание вкладывается в тему, программу и т.д, как те или иные идеи подаются и интерпретируются, как реально происходит общение в образовательной среде, как строится диалог и отношения «я-я», «я-мы», «я-они» - такой и результат. Интересная, насыщенная коммуникативная среда, профессионал-педагог и оптимально грамотная репрезентация той или иной темы – гарантия жизнеутверждающего результат и гармонии в сфере межличностных отношений.

Поливекторных контекстов коммуникативной проблематики с акцентуацией образовательного и ценностного феноменов в той или иной мере касались в своих работах М.Бахтин, В.Библер, К.Ясперс, А.Ермоленко, Л.Ситниченко, В.Огневюк, Б.Герцунский, В.Лутай, С.Хрипко, Б.Щербаков и многие другие.

Генеральной целью данной работы является стремление к комплексному исследованию ценностных акцентов коммуникативной составляющей феномена образования как основы реализации современных коммуникативных технологий и

выявления определяющих факторов интенсификации процесса коммуникации ради минимизации и реального преодоления посттравматического стресса, вызванного условиями войны. Поликонтекстной целью данной работы является стремление репрезентации ценностного среза образовательно-философской рефлексии во имя действенной актуализации проблемы усовершенствования, оптимизации, сохранения ценностей, собственно, национальных.

Ключевые слова: образование, аксиология, духовность, аксиология образования, педагог, профессионал, коммуникация, практика, стресс, посттравматический стресс, война.

Khrypko S. The Communication Component of Education Axiology as a Spiritual Phenomenon and Praxeological Tool in Posttraumatic Stress Overcoming in the War Conditions. *The urgency of an education communication sphere research is deemed and the value concept of education phenomenon as an instrument of posttraumatic stress overcoming in the war conditions is analyzed in the article. The education is highlighted to be an axis of life (in the subjective aspect of this phenomenon considering) and an axis of existence (in the objective cross-section of a reflection and justification). Furthermore, the education creates a view on global world space, becomes a vector of its perception, understanding, and reflection. Life-affirming content of education process, the communication item connected with crucial issues, specialist and a person of high moral standards as a teacher are the effective tool embodiment of any stress, crisis, crucial period overcoming, and even, such hard state as a posttraumatic stress caused by the peculiarities of war conditions existence.*

The education, on the one hand, is a unique variant of self-education, and an original version of human space existence acquisition, on the other hand, it copes with self-education phenomenon understanding. The education is a value from its origins. A result of an education process depends on a valued content that is put into it, the ideas that are given and represented, the real process of communication in the education field, the represented issues, the dialog construction and “I-I”, “I-We”, “I-They” relations. A gripping, saturated communication environment, a professional teacher and a theme represented in details are the warranty of life-affirming result and harmony in interpersonal relations and self-knowledge space.

The conceptual review of communication problems was based on the world and Ukrainian philosophic experience accentuated in the works of Aristotle, K. Apel, M. Bachtin, V. Bibler, F. Bolnov, M. Buber, A. Ermolenko, J. Habermas, V. Hosle, W. Jaeger, K. Jaspers, S. Leschev, A. Losev, Plato, P. Ricoeur, E. Rosenstock-Huussy, L. Sintichenko, H. Weyl, and etc.

The communication problems study, communication components and intensification factors of communicative activity are perceived in the light of philosophy of education, the main aspects of which are presented in the works of I. Fomicheva, B. Gershunskij, S. Gessen, S. Khripko, I. Kul'taeva, V. Lutaj, N. Markova, M. Nalivajko, V. Ognievjuk, O. Ogurtsov, M. Pischulin, B. Platonov, I. Predborskaja, S. Proleev, B. Rosin, B. Scherbakov, I. Stepanenko, and etc.

The problematic aim of the article is a value accents complex research of communication component in education phenomenon which is a base of modern communication technologies construction and the main factors of communication process intensification

revealing for the real reducing and overcoming of posttraumatic stress caused by the war conditions. The general aim of the paper is a wish to represent a value cross-section of education and philosophic reflection for the real problem realization of improvement, renewal and value respect, in particular Ukrainian ones.

Key words: *education, axiology of education, spirituality, teacher, professional, value, communication, practice, stress, posttraumatic stress, war.*

Актуальність освітньо-комунікативної складової в проблемному дискурсі питання виходу з ПТС (посттравматичного стресу). Актуальність акцентованої теми видається апіорною, адже проблема війни та її духовних та психологічних наслідків на даний момент торкнулась всього українства. Особливо гостро ці питання торкнулись дітей з сімей переселенців та людей, які в силу безлічі особистих обставин були вимушені лишитись на окупованій території чи «сірій зоні». Викладачі освітніх закладів, вихователі, співробітники академічних установ та інші представники освітнього середовища опинились у вкрай непростому стані – з одного боку, які всі люди, вони теж відчували тиск стресових чинників, а з іншого, вони – ті, на кого дивиться молодь: студентство, учні, вихованці тощо. І це не дає морального права на слабкість. Адже за порадою, за розрадою завжди йдуть не тільки до технічного фахівця, а до тієї людини, яка довгий час втілювала світло ідей, світло знань, світло моральних настанов і духовного досвіду. Останнє, апіорі, повинен втілювати і репрезентувати фахівець-педагог. Актуальність саме комунікативної царини освітньо-аксіологічної проблематики втілює наступне: - з перших секунд великої таємниці народження нової душі, з перших хвилин по прибутті нової індивідуальності в цей світ, з перших моментів знайомства нової особистості з правічною таїною мікро–і–макрокосмосу ...з першого дитячого зойку... людина входить в **неосяжний простір комунікативної культури**, а надалі - в **сакральну таїну родинного спілкування і безмежжя культурного досвіду світової цивілізації**, (іншими словами – в сферу дії *освітнього феномену*, торкаючись і знайомлячись з усіма гранями його функціонування і репрезентації). Дитина мружить від першого променя світла і поступово знайомиться зі світом в цілому. І це знайомство поступово відкриваючи завісу таїни світобудови ...:

- завжди несе і спричинює *струміль спілкування*;
- завжди втілює потребу *певної дистанції*;
- завжди є *комунікативним і по формі і за змістом*;
- завжди є *вартісно насиченим*;
- завжди є *культурно детермінованим*;
- завжди є *полівекторною проекцією втілення феномену освіти*;
- завжди втілює той чи інший чинник *зламу*.

Життя – це постійне спілкування (з своїм „я”, з оточуючим „ми”, з книгами, з пращурами, з небом....). *Мисленнєвий процес, як і зміст будь-яких контактів і будь-якої форми комунікації завжди є просвітницьким, завжди є освітньо-сфокусованим, завжди є життєво-значущим. Думка, думання, оцінка, судження...- це той постійний дієвий процес в якому існує людське „я”. Мисленнєвий процес, апіорно, є найпершим визначальним*

чинником функціонування комунікативного простору. Думка породжує слова – слова породжують твердження – останні детермінують процес спілкування. Тим не менш і думка, і слова, і твердження, і, наостанок –сам феномен спілкування, так чи інакше, є втіленням стилю мислення в його унікальних, оригінальних і неповторних формах вияву і репрезентації. Стель мислення завжди є оригінальною версією віддзеркалення особистісних буттєвих обставин, характеру історичної епохи, специфіки духу й ментальності, генези культури, моралі та етики того чи іншого періоду, тієї чи іншої доби, того чи іншого суспільного утворення [1]. Спілкування завжди втілює культуру і психологічний стан людини, яка виступає в ролі вчителя.

Освіта є віссю життя (в суб'єктивному аспекті осмислення даного феномену) і віссю буття (в об'єктивному зрізі рефлексії та обґрунтування). Адже саме освіта є проєкцією погляду в світовий простір, вектором його розуміння, трактування, відчуття і бачення. Освіта є неповторним варіантом самоосвіти, з одного боку, і оригінальною версією втілення надбань людського простору буття з іншого аспекту розуміння її феномену і тайни [1. С.6]. Люди з простору освіти завжди втілюють той чи інший вияв комунікативної культури. Адже без спілкуванні освітній процес не є можливим. Життєстверджуюче наповнення змісту освітнього процесу, відповідна до проблематики грамотна комунікативна складова, фахівець і високоморальна людина в якості освітянина – це втілення дієвого інструменту подолання будь-якого стресу, кризи, переломного періоду, і, навіть, такого гострого стану як посттравматичний стрес, викликаний особливостями буття в умовах війни.

Мета роботи. Генеральною метою роботи є прагнення синтезувати значимість освітнього і комунікативного феноменів як інструментальної детермінанти подолання стресового стану, викликаного тими чи іншими зламовими чинниками. Проблемною метою даної роботи є комплексне дослідження ціннісних акцентів комунікативної складової феномену освіти як основи побудови сучасних комунікативних технологій та виявлення визначальних факторів інтенсифікації процесу комунікації задля мінімізації та реального подолання посттравматичного стресу, викликаного умовами війни. Ціннісною метою є прагнення об'єднати проблемно-фаховий (академічний) і приватний (авторський) досвід виходу з посттравматичного стресу задля дієвості пропонуваніх прикладів і пропозицій. Загальною метою даної роботи є прагнення репрезентації ціннісного зрізу освітньо-філософської рефлексії в контексті осмислення явища посттравматичного стресу задля реальної актуалізації проблеми вдосконалення, плекання, оновлення і шанування вартостей як загальнолюдських, так і, власне, українських. Провідною метою є репрезентація значимості феномену цінного як універсального інструменту подолання ПТС.

Основний виклад матеріалу. - Посттравматичний стрес як вимір життя і акме-час долі. «Життя складається з надзвичайних миттєвостей і всього іншого» - цей вислів не є аксіомою, але й не позбавлений частки істини та сенсу. Адже на рівні власного «я» ці «миттєвості» - те, що є дійсно важливим. Саме вони лишаються в пам'яті, саме вони є тим стрижнем, що не дозволяє впасти, зламатись.. саме вони і є життя. Найяскравіші миті життя, найяскравіші люди в долі з'являються, як правило, не під час життєвого штилю. Час потрясінь, час зламу, кризи, перелому – це час коли життя

ділиться на «до» і «після». Це час, коли викарбовується характер. Це час, коли людина бачить своє справжнє «я». Певним чином можна припустити (або й стверджувати) - це час, коли людина здатна досягти свого стану акме (грец. ακμή — вершина, максима, пік, вищий градус чогось), отже вищого, найяскравішого ступеню в своєму розвитку і репрезентації свого потенціалу.

«Будь-який стрес – це шлях до вас нового» - зазначають психологи [6]. Так в проблемно-орієнтованих міркуваннях як вижити в умовах війни і стресу можна помітити і наступні твердження: - «...Стрес, загалом, доволі цікава штука – з одного боку, доволі шкідлива, з іншого – досить помічна, якщо знати, як нею користуватися. ... Хронічні стресові та після-стресові розлади ... – дуже і дуже поширене явище. Як то кажуть, здорових нема, є тільки необстежені»[6]. Певний, скажімо так, технічний цинізм вищенаведених висловів для когось може бути більш прийнятним, ніж теплі лагідні слова заспокоєння і підтримки. Феномен стресу, як акцентують фахівці-психологи, має декілька стадій.

1. Тривога. Спалах емоцій, страх, жах, злість. Мобілізація організму для того, щоб втікати або битися. Адреналін і тому подібне. Ця універсальна для будь-якої раптової зміни фаза, загалом, триває недовго.

2. Опір. Організм виходить на оптимальний форсований режим, мізки розбираються в ситуації, починається ефективна діяльність. Ця фаза триває до того часу, поки лихо не закінчиться, або поки у людини не закінчаться сили. У когось це дні, у когось тижні або навіть місяці.

3. Виснаження (дистрес). Сили закінчуються, людина втомлюється, починає гальмувати і помилятися. Різко падає імунітет, починаються (або загострюються) хвороби. Порушуються сон і апетит. Приходять депресивні реакції, втрата мотивації, апатія. Якщо немає можливості швидко покинути стресові умови і почати відновлюватися, настає смерть [6]. Звісно, ази порятунку – вони є класичні і всім відомі. Це здоровий спосіб життя, чим менше новин, на зміст яких людина за великим рахунком не впливає, спілкування з позитивними людьми, гімнастика, психотерапія, фітотерапія тощо..

Але кожна людина по-своєму унікальна і тому вищенаведені загальновідомі «ази», можливо, підходять далеко не всім. Фраза «я себе знаю» - не небезпідставна. Комуś вкрай необхідне саме спілкування, а комуś самотність і спокій. Хтось потребує лікаря-фахівця, а інший – доньку, сина, когось із рідних і близьких. Комуś треба виговоритись, а комуś – сховатись від усіх з книжкою. Одним треба все забути, щоб жити далі, а іншим, навпаки – пам'ятати. Контекст війни, як причина і зміст травми і посттравматичного стресу для одних абсолютно вихолощуючий чинник і детермінанта цілковитої самотності, а для інших – втілення явища «ми і війна». «Ми» - це спільні проблеми, більш менш однакові умови, з півслова зрозумілі складнощі тощо. Жертва насилля, чудом жива жертва замовного вбивства, свідок пожежі власної оселі, свідок жахливого вбивства матері і т.п. – все-таки більш самотні, ніж група біженців з окупованої території. На відміну від війни, ці приклади піару не підпадають.

«Мати, яка втратила на війні сина, ніколи не заговорить мовою переможця» - ці слова Ромена Ролана напрочуд влучно підкреслюють стрижневу, на нашу думку, тезу:

- війна в контексті світогляду можновладців і війна для людей – це почасти кардинально різні речі. Акцентуючи український вимір осмислення контексту війни, як джерела стресу вважаємо за доречне репрезентувати цю проблематику словами координатора кризової психологічної служби (м. Львів) Оксани Наконечної, яка наголошувала, «...», що насправді паніка та депресивні настрої серед населення виникли не лише через нестабільну економічну ситуацію чи військові дії на Донбасі, а радше через інформаційну війну, яку проти українців веде Росія. І, щоб не ставати жертвами цієї війни, потрібно просто вимкнути телевізор і менше читати новин» [7]. Абсолютно зрозумілим є прагнення бути в курсі новин, але на думку психолога "... для цього достатньо просто переглянути стрічку новин улюбленого, а головне – перевіреного видання, і бути в курсі подій. ... Також варто уважно обирати тих, із ким ви обговорюєте події, що відбуваються навколо вас. Говорити про це потрібно з тими, хто спокійно ставиться до негараздів у житті, а не любить нагнітати паніку. Якщо у вашому оточенні є «істерички», намагайтесь уникати розмов із ними. Так само варто робити і з панікерами в соціальних мережах...» [7]. Цілком слушною видається і наступна констатація даного координатора: - «... Ви ж ніколи не обіймали посаду президента чи міністра, тому не можете точно сказати, якими мають бути дії тих, хто нині керує державою. ... війна – це не комп'ютерна гра, де ти можеш натиснути кнопку і виправити ситуацію, а реальна проблема, в якій кожен мусить думати наперед» [7]. Априорі, якщо у є проблема, треба думати, як її вирішити, а не кричати. Одним із найефективніших методів виходу зі стресової ситуації є фізичне навантаження. Якщо довкола усе погано є сенс зробити щось, щоб світ довкола став кращим: прибрати територію біля спільного будинку, відвідати друга, якого давно не бачили, тощо. Кожен має розуміти межі своєї компетенції і в цих рамках робити те, що принесе користь.

Акцентуючи дитиноцентричний вимір проблеми, О.Наконечна, між іншим, наголошує: - «... тим, у кого є діти, потрібно подумати про своїх малюків. На щастя, дитвора не дуже сильно реагує на те, що відбувається довкола неї. Однак, якщо батьки постійно будуть панікувати та істерити, дитина це, звичайно, відчує. Дітям потрібно пояснювати, що відбувається в державі. Але, у якій формі це зробити, мають вирішувати родичі: це може бути казка, історія, метафора. Не можна показувати малечі страшних картинок із війни, лякати її, варто лише розповісти, чому виникла війна, від кого захищаються українці і що нас чекає згодом». На думку психолога неправильним є прагнення абсолютно замікшувати події - «діти теж повинні знати, що в державі війна і проблеми. Можливо, вони цього не розуміють, але бачать, відчувають. А, якщо довкола дітей щось відбувається, але немає інформації, в них може початися паніка» [7]. Назагал, як констатують психологи, ознаки посттравматичного стресу включають:

- постійно повторювані яскраві і виразні спогади про нещасний випадок;
- намагання уникати місць і схожих ситуацій, за яких стався нещасний випадок;
- нездатність згадувати або обговорювати деталі події;
- відчуження, емоційне заціпеніння, бажання усамітнитися;
- нестабільне психічне стан, відчуття закладі;
- наявність проблем зі сном і концентруванням уваги.

Іноді у людей, які отримують ПТС, розвиваються додаткові або інші симптоми. Ці симптоми можуть бути досить серйозними, вони також іноді руйнують здоров'я і нервову систему [2]. Фокусуючи увагу на комунікативній складові в просторі інструментарію виходу з посттравматичного стресу зарубіжні психологи акцентують наступні чинники:

- «Навчіться сісти спокійно та прислухатися до себе. Вміння слухати себе допомагає краще розуміти свої потреби. Розуміти себе – це перший крок до керування собою і, відповідно, своїм стресом», – радить Lynne Soraya.

- «Ви не можете змінити стресову ситуацію, але можете змінити свою реакцію на неї. Мати кращі сподівання, зберігати почуття гумору у скрутному становищі або розглядати ситуацію як випробування вашої віри – все це способи керування своїми емоціями і подолання найбільш стресових ситуацій», – радить Susan Krauss Whitbourne.

- «Існує тільки теперішній момент. Якщо ви наповните своє горнятко жалістю за минулим і тривогою про майбутнє, то не залишиться місця ні на що інше. В результаті ви просто позбавите себе насолоди, яка є в кожному подиху, дарованому вам. Спорожніть своє горнятко: якщо почуваетесь безпечно в теперішньому часі, то ніщо не зможе вам зашкодити, поки ви цього не дозволите», – переконаний Michael J. Formica [7].

Отже, підсумовуючи вищенаведені рекомендації можна констатувати, що, за великим рахунком, не треба вдаватися до надто складних маніпуляцій, щоб вийти зі стресу. Потрібно просто більше думати про наслідки своїх дій і намагатися мислити позитивно. Адже на критиці істина не стверджується. Істина не може бути прийнята, якщо вона не позитивна.

Кризовий менталітет (як вияв ПТС) і проблема екології українського етносу.

На загал відомо, що проблема суспільної кризи, зламу, стресу для українства не є новою. Ще живі покоління яких торкнувся крах радянської системи. Ці люди і складають сучасний український соціум. Ці люди і будують нову Україну. Осмислюючи проблему кризової ментальності, чеський дослідник Томаш Халик акцентує питання «чинника самознищення». Так, на думку вченого, в українському посткомуністичному суспільстві (і не тільки) *криза радянського менталітету* (як оригінального способу мислення, розумонастроїв, психологічного оснащення) співпала власне з явищем «самонезнання». Це дозволило дослідникам актуалізувати проблему «*особливого кризового менталітету*», що «веде до розпаду стійких в минулому соціально-політичних утворень, які й визначають поведінку людей»[3]. Головними його особливостями є: *мозаїчність, несистематизованість, відсутність цілісності та стійкості, ситуативність та постійна змінність*. Кризовий менталітет носить плинний, нестійкий (лабільний) характер. Менталітет подібного типу з'являється в ситуаціях різкого переходу від одних умов життя до інших. Констатуємо чинники? в яких вбачається «головна небезпека для внутрішнього миру та стабільності кризових суспільств» Томаш Халик, між іншим, акцентує наступні риси:

- *етнічні конфлікти, ріст націоналізму, расизму і ксенофобії;*
- *різка соціально-економічна диференціація різних груп населення, недостатня солідарність, недооцінка соціальної політики й незначна роль профспілок;*

- не досить послідовне «зведення рахунків» з минулим, з особами, які безпосередньо винні у злочинах тих чи інших політичних режимів та з колабораціоналістами;

- ріст злочинності, особливо актів насильства й господарських злочинів;
- ріст сектантського фундаменталізму та екстремістських рухів.

Якщо спробувати виокремити класичні універсальності архетипів кризових культур, то варто акцентувати наступне:

- недовіра до інших людей (помітний розподіл – «свої» і «не свої»);
- небажання і невміння втриматись від насолод;
- незадовільне знання реалій свого світу;
- ультра-амбівалентне ставлення до «влади взагалі»;
- віра в обмеженість благ;
- довіра і прив'язаність перед усе до кровноспоріднених зв'язків – так званий «фамілізм»;
- крайній фаталізм;
- неспроможність елементарного уявлення щодо перспектив розвитку;
- пригальмування чуття емпатії (неспроможність і невміння навіть уявити себе в іншій нетрадиційній ролі).

Екстраполюючи вищенаведені судження на умови сьогоденної України та не применшуючи правомірності вищенаведених висновків вважаємо, що не варто на кожне суспільство накладати так званий «кризово ментальний стандарт», адже, *першофеноменом є саме етноментальність, носієм котрої є кожна людина* (від селянина до політичного діяча). Саме феномен національної ментальності, преломлюючись крізь конкретні історичні обставини, в комплексі виявів і тенденцій засвідчує своє доленосне значення, зумовлюючи грані «безодні» чи «височини» як у долі нації, так і кожного її представника безпосередньо. Так, складність пострадянських реалій максимально мінімізували *такі ментальні настанови українців як схильність до компромісу, терплячість, толерантність* тощо.

Підсумовуючи вищезазначене можна констатувати - переважно з радянської минувшини беруть початок найактуальніші для Українського сьогодення «*гостра криза національної духовності*» загалом та «*проблема національних ідентичностей*» зокрема [3]. Всі ці ознаки духовного буття пострадянського українства в контексті кризи традиційної релігійності та умов життя, викликаних військовими подіями на сході України доводять актуальність проблеми екології духовної культури українського етносу, за вирішенням якої майбутнє нації. Останнє є праксеологічно і футурологічно можливим за умов звертання до істинних вартостей національного і особистого життя, до вічних цінностей, на яких споконвіків будувалась духовна культура людства.

Роль і значення цінностей в „граничних ситуаціях” людського буття. Життя – це дивна суміш надзвичайних миттєвостей, неочікуваних ударів, жорстокої нудьги та суму. Кожен етап життєвої дороги (маленький чи довготривалий) характеризується, з огляду на обставини цього періоду, знаковими саме для нього цінностями та вартісними акцентами долі. Вони можуть бути різними, навіть альтернативними за змістом і протилежними по суті; вічними і тимчасовими; справжніми і надуманими, реальними й

ілюзорними, зрозумілими й підсвідомо-невисловленими, раціонально окресленими й інтуїтивно-ледь-відчутними тощо. Вони - різні. Вони - унікальні. І вони – цінності. Те, чим переймається людина в конкретний період життя, те, навколо чого сконцентровані всі її думки, емоції, пріоритети, прагнення, почуття і є фактичним і безсумнівним втіленням феномену цінного[4]. У життя кожного рано чи пізно приходиться хвилина, коли особливої гостроти, особливого резонансу набуває тема цінностей, проблема їх ствердження або нівелювання, фактичності й міфічності, поверховості й глибинності, обсягу „мішури” і справжності їх змісту. І ці питання (пошуки відповідей на них) охоплюють усю мисленнєву сутність людини, заповнюють все її єство. В контексті проблематики ПТС можна констатувати - **цінність – це те, що стає єдино-важливым у граничних ситуаціях буття**. Втіленням „єдино-важливого” може бути конкретна людина, відчуття, певне прагнення, бажання, вольове рішення, стан, життєва позиція тощо. Це те, що в даний момент асоціюється з істиною, з бажанням пізнати істину. Це ті ситуації життя і той стан життєвідчуття, коли поняття правди, справедливості, честі, гідності набувають пріоритетного звучання, а пізнавальні здатності наближаються до таємниці мудрості. А мудрість – як констатував Йоганн Вольфганг Гете – криється лише в істині.

Є „проблемні” ситуації, де достатньо знайти точку дотику, озвучити причину непорозуміння і вирішити проблему, якої може й „немає такої”, а є, так звані, „граничні ситуації” (за К. Ясперсом), де те, що відбувається, набуває ознак „зламу” і діється на грані „можна” і „не можна”, на грані терпіння, мовчання, моралі і, навіть, - існування. І допоки за цю грань ще не заштовхнули, треба встигнути (саме „встигнути”) зробити єдино вірний крок. Головне – не помилитись в бік чого робиться цей „крок”. Отже, **цінності – це втілення якісно-апріорного вибору за обставин зміст і умов яких коливаються між крайнощами і „дном”**. **Цінності – це завжди проблема вибору**.

*Цінне – це те, що не дає „зламатися” і втримує людину в житті, коли її існування виходить на рівень „граничного буття” за умов, які І. Франко окреслив як „поза межами можливого”. Набуваючи ірраціональних і навіть містичних характеристик, те, що стало цінністю сприймається як життєстверджуюче начало нового витку власної долі, як джерело поривань і прагнень, як фундаментальна основа спокійного погляду в таємницю „прийдешнього завтра”.

*Цінне – це те, що стає світлом в кінці тунелю;

*Цінне – це те, що „запалює сонце в людині” (головне, щоб це „сонце” остаточно не згасло);

*Цінне – це те, що не дає „зламатись” в „межових”, „граничних” ситуаціях буття;

*Цінне – це те, що мінімізує саморуйнацію, самознищення, втрату особистісного „я”;

*Цінне – це те, що окреслює життя і визначає долю (на певний відрізок часу);

*Цінне – це те, що наповнює „мікросвіт” конкретної людини, коли „макросвіт” тимчасово втратив свою значущість;

*Цінне – це те, що зумовлює знакову дуалістичну природу освіти і життя (освіта стає способом, інструментом пізнання життя; життя, в свою чергу, підкидає

ситуації, варіанти їх вирішення, ту чи іншу інформацію; життя стає вчителем, освітянином; освіта стає способом „почути” вчителя-життя, способом зрозуміти, запам’ятати те, про що „говорить” життя; освіта стає втіленням „уроків життя”, життя стає „суворим вчителем”, а усвідомлена цінність – результатом і оцінкою цього „уроку”);

*Цінне – це те, що уособлює здатність протистояти обставинам, зміст яких граничить між „так” і „ні”; суть яких поділяє життя на „до” і „після”; „граничність” і „гострота” яких „від і до” наповнюють болем усе життєвідчуття певної особистості;

*Цінне – це те, що в граничних ситуаціях буття оточує людину невлотимим, непомітним для сторонніх очей мереживом захисту, яке дає відчуття власної гідності, якщо воно є вродженим, і так злилось з людською сутністю, що й сама людина не помічає її, подібно подиху [4.С.8-10].

Цінності – це зміст того Слова, з якого починається життя, коли воно починається з „чистого аркуша”!

Підсумовуючи вищесказане, констатуємо наступне. Кожне прийдешнє століття є втіленням і уособленням століття вже минушого: його цінностей і псевдоцінностей; його злетів і падінь; його розуміння світу і спроб втрутитись в таїну передвічного; його духовної височини і ерзац-культур; його епохальних особистостей і знеособленого натовпу; його „людей з великої літери” і їх антиподів... Все це закарбовується в історичній пам’яті, входить в ментальний досвід, художню літературу й наукову літературу; окреслює зрізи реформованого і сталість традиційного; все це проходить крізь сюжетні лінії долі всіх і кожного. Адже кожна без винятку людина є представником певного етносу, нації, спільноти – отже реальним втіленням освітніх цінностей, що продукуються етнопедогогікою, національними системами виховання, просвітницькими акцентами певної епохи. І ці „акценти”, як правило, завжди по-своєму цікаві, неординарні, оригінальні і, безсумнівно, актуальні для даного відрізка історичного часу. Свобода ціннісного вибору завжди за людиною, а не за суспільством. Людина цінується за тими цілями, які вона перед собою ставить.

«В темні часи видно світлих людей» - говорить народна мудрість. Можливо саме для цього і потрібно в своєму житті пройти крізь стресову ситуацію і вихопити те, заради чого варто було жити і вижити, і побачити і запам’ятати тих... хто були поряд. *Криза-життя як вчитель-цінності* – ця триєдність в тій чи іншій мірі пронизує долю всіх і кожного. І є глибинний сенс в словах наступного діалогу:

- **Коли ти опиняєшся на краю прірви.., в тебе є лише два шляхи: або зірватись вниз, або злетіти в небо..**
- **Але ж люди не літають – це класика..**
- **А ти спробуй.. ти хоч-би спробуй... і побачиш світло!**

Література:

1. Аксіологія освіти в сфері комунікативної культури: ціннісні акценти; комунікативні тенденції; дистанційний формат: /Укладач Хрипко С. А., Яценко Г.

- Ю./ за загальною редакцією Хрипко С. А./ – К.: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2009. –402 с.
2. Посттравматичний стрес – Інтернет ресурс - <http://megasite.in.ua/61691-posttravmatichnijj-stres.html>
  3. Феномен "кризової ментальності" в духовному просторі України - Інтернет-ресурс – Релігія в Україні - <http://www.religion.in.ua/main/12192-fenomen-krizovoyi-mentalnosti-v-duhovnomu-prostori-ukrayini.html>
  4. Хрипко С. А. Аксиологія освіти в сфері міжпредметного дискурсу: цінне, ментальне, наукове / С. А. Хрипко. – К.: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2009. – 402 с.
  5. Цінності і константи української сакральної традиції – Інтернет ресурс – Релігія в Україні - <https://www.religion.in.ua/main/analitica/6382-cinnosti-i-konstanti-ukrayinskoji-sakralnoyi-tradiciji.html>
  6. Школа виживання в умовах війни, частина третя. Стадії стресу – Інтернет ресурс - Молодіжне перехрестя - <http://www.chasipodii.net/mp/article/2905/>
  7. Як не піддатися паніці та стресу: поради психолога –Інтернет ресурс – Вголос - http://vgolos.com.ua/articles/yak_ne_piddatysya_panitsi_ta_stresu_porady_psyhologa_173719.html

УДК (091) 140

Гончаренко К.С.
Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова

ВІДРАЗА ТА ПОРОЖНЕЧА В КОНЦЕПТОСФЕРІ КІНОТЕКСТУ

Кінематограф становить собою значний пласт матеріалу для філософського аналізу. Завдяки влучній візуальній картині/зображенню, ми маємо змогу проживати окремі відчуття та стани чи отримуюмо меседж на ментальному рівні, який дає змогу більш глибоко та, в меншій мірі, відсторонено, зрозуміти сутність окремих концептів, понять. В даній роботі ми спробуємо охарактеризувати та проаналізувати поняття «відрази» та «порожнечі» в просторі концептосфери кінотексту. Оскільки саме ці явища досить часто залишаються «безголосими» в силу власної незбагненності.

***Ключові слова:** відраза, «abjection», Ж. Батай, Ю. Крістева, порожнеча, кінотекст, концептосфера, морок, «вільне місце», задоволення.*

***Гончаренко Е.С. Отвращение и пустота в концептосфере кинотекста.** Кінематограф являє собою додатковий джерело для отримання інформації і філософського аналізу. Благодаря візуальному зображенню глядач має можливість на чуттєвому або ментальному рівні отримувати певний меседж, з допомогою якого можна більш глибоко вивчити ряд філософських концептів/понять. В даному дослідженні нашої метою є вивчення таких понять*